

Таким чином, здійснено першу спробу аналізу особливостей соціального портрету військовослужбовців австро-угорської армії. Із проведеного дослідження стає зрозумілим, що у Австро-Угорщині його особливості безпосередньо пов'язані з соціальним портретом цивільного населення та його окремих національних та конфесійних груп, які рівномірно були представлені у збройних силах. В Галичині, зокрема, це були поляки, українці, євреї, німці, з власними соціальними характеристиками. В залежності від належності до таких груп соціальний портрет значно відрізняється, у визначенні чого допомагають картки особового обліку.

1. Вооруженные силы Австро-Венгрии. Ч. I: Организация, мобилизация и состав вооруженных сил. По данным к 1 января 1912 года. – СПт.: Военная Типография, 1912. 2. Гудзеляк І. І., Поік В. В. Динаміка етнічного складу населення Галичини у ХХ ст. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – №1. – с. 67-73. 3. Дністрянський С. Національна статистика. // Студії з поля суспільних наук і статистики. Т. 1. – Львів: НТШ, 1909. – с. 17-64. 4. Охримович В. З поля національної статистики. // Студії з поля суспільних наук і статистики. Т. 1. – Львів: НТШ, 1909. – с. 65-160. 5. Петріє Р. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі конституції. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. 6. Руттих А. Ф. Австро-Венгрия. Отдель II: Вооруженные силы. – СПт., 1876. 7. Сведения из области военного дела за границей: извлечены из иностранной периодической печати офицерами Варшавского Военного Округа. – Варшава: Типография Окружного Штаба, 1913. – №10. 8. Сведения из области военного дела за границей: извлечены из иностранной периодической печати офицерами

Варшавского Военного Округа. – Варшава: Типография Окружного Штаба, 1914. – №13. 9. Центральний державний історичний архів України, м. Львів: Путівник / Автори-упорядники: О. Гневишева, У. Єдлінська, Д. Пельц, Г. Сварник, І. Сварник, Н. Франко. Державний комітет архівів України. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – К., 2001. 10. ЦДІАЛ, ф. 146, оп 54, спр 211. – Звіти старостів щодо кількості призовників за конфесійною ознакою за період 1875-1884 років. 11. ЦДІАЛ, ф. 780, оп 3, спр 794. – Облікові справи військовослужбовців на літеру "S". 12. ЦДІАЛ, ф. 780, оп 3, спр 900. – Облікові справи військовослужбовців на літеру "T". 13. ЦДІАЛ, ф. 780, оп 1, спр 4940. – Облікова справа військового інваліда Дмитришина Д., 1912. 14. ЦДІАЛ, ф. 780, оп 1, спр 16449. – Облікова справа військового інваліда Чолія Григора, 1916-8. 15. Цюльнер Е. Історія Австрії. – Львів, 2001. 16. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. 17. Щербов-Нефедович П. О. Сборник новейших сведений о вооруженных силах европейских и азиатских государств. – СПт.: Военная Типография, 1887. 18. Dabkowski. Ukrainski ruch narodowy w Galicji Wschodniej. 1912-1923. – Warszawa, 1985. 19. Isajewytsch J. Ostgalizien in der Habsburgermonarchie. Ukrainer und nationale Minderheiten. // Osterreichisch-Ukrainische Rundschau. – 1997. – №4. – s. 63-74. 20. Jung P., Pavlovic D. The Austro-Hungarian forces in World War I: 1916-1918. – Oxford, 2003. 21. Klimecki M. Polsko-ukrainska wojna o Lwow i Galicje Wschodnią 1918-1919. – Warszawa, 2000. 22. Krotofil M. Ukrainska Armia Halicka 1918-1920: Organizacja, uzbrojenie, wyposazenie i wartosc bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. – Torun, 2003. 23. Lukas J. Fighting Troops of the Austro-Hungarian Army 1868-1914. – New York, 1987. 24. Nowakowski T. Armia Austro-Węgierska: 1908-1918. – Warszawa, 1992. 25. Sondhaus L. The Austro-Hungarian Naval Officer Corps 1867-1918. // Austrian history yearbook. – 1993. – Vol. XXIV. – p. 51-78. 26. Statistisches Jahrbuch fuer das Jahr 1880. – Heft XI: Heer, Kriegs-Marine. – Wien, 1881.

Надійшла до редколегії 14.05.09

А. Коцур, д-р іст. наук, О. Гордійчук, асп.

ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА ГРАМОТНОСТІ У СФЕРІ ПОШИРЕННЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ТА ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЗНАЙ

СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1897–1908)

У статті висвітлено діяльність Київського товариства грамотності у сфері поширення початкової освіти серед населення Правобережної України.

The activity of Kiev society of literacy in the field of primary education spread among the population of Right-bank Ukraine is cleared up in the article.

Київське товариство грамотності – культурно-просвітницька організація, створена передовою інтелігенцією м. Києва на початку 80-х р. XIX ст. Засновниками Товариства виступили: директор Першої Київської гімназії О.Х. Андріяшев, ректор Київської семінарії архімандрит Віталій, редактор газети "Киевлянин" Д.І. Піхно, ректор Університету Св. Володимира І.І. Рахманінов, плеяда професорів Університету Св. Володимира та Духовної Академії, серед яких В.О. Беє, О.Д. Воронов, В.С. Іконніков, П.В. Павлов та ін. Основними напрямками діяльності організації було відкриття бібліотек, недільних шкіл, проведення публічних лекцій та читань. Великого значення Товариство приділяло відкриттю недільних шкіл, розробці методологічних практичних проблем початкової освіти.

Деякі аспекти проблеми початкової освіти в діяльності Товариства грамотності були висвітлені в статті Н. та А. Калениченко. Зокрема автори приділили увагу історії заснування та функціонування шкільної комісії Київського товариства грамотності. Висвітлили окремі моменти діяльності комісії в розробці методичних питань, а саме використання української мови у народній школі [4].

Крім того 1999 р. у світ вийшла монографія Л.Д. Березівської "Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.)". У монографії автор широко розкриває проблеми заснування та діяльності недільних шкіл, висвітлює основні аспекти роботи Товариства у розробці методичних питань освіти. Основна увага звертається на існування Пересувного музею наочних посібників та Довідкового педагогічного бюро. Характеризуються основні методи їх діяльності та організації [1].

Метою дослідження є висвітлення особливостей діяльності Київського товариства грамотності у сфері поширення початкової освіти серед найбільш вразливих верст населення, а також питання розробки діячими організації теоретичних та практичних проблем початкової освіти другої половини XIX ст. Розкриваються принципи функціонування структурних підрозділів Товариства: шкільної комісії, Пересувного музею наочних посібників та Педагогічного бюро.

Головним своїм завданням діячі Товариства грамотності вважали поширення початкової освіти серед найбільш вразливих верств населення. З цієї метою створювались і діяли недільні школи Товариства. Ідея їх заснування виникла в Раді ще у 1896 р., з цієї метою члену Ради П. Н. Кузнецовському доручено провести підготовчу роботу щодо відкриття школи. Розпочались переговори з дирекцією Олександрівського ремісничого училища в якому планувалося відкрити першу суспільну школу. Було вирішено, що вона буде чоловіча, з викладанням креслення і малювання. Проте дійти згоди не вдалося і школа не була відкрита [5, с. 13]

У 1896 р. Рада організації звернулася до "Денних притулків дітей робітничого класу" про надання приміщень під недільні школи. В результаті домовленостей було вирішено, що Денні притулки нададуть для Товариства приміщення на Маріїнсько-Благовіщинській вулиці, Павловському провулку і на Звіринці. Це дозволило відкрити відразу три школи. Проте, дозвіл на відкриття було отримано в 1897 р. і того ж року вони почали функціонувати. Було відкрито дві чоловічі та одна жіноча недільні школи [2, с. 252].

Відкриття навчальних закладів проводилось на наступних умовах:

- завідувач школи повинен бути священик, затверджений Київським відділенням училищної єпархіальної Ради;
- учителів призначала Рада Товариства за згодою завідувача школою, який відповідно доповідав відділенню училищної єпархіальної Ради;
- навчальні предмети повинні відповідати програмі церковнопарафіяльних шкіл;
- опіка над школою може бути надана особам, які рекомендовані Товариством;
- нагляд над школою відбувається, як і в церковнопарафіяльних училищах;
- у ролі законотвора запрошується викладач церковнопарафіяльного училища [3, арк.39].

Проаналізувавши умови, на яких відкривались школи, можна дійти висновку, що у своїй діяльності Товариство не могло самостійно вирішувати важливих питань з життя та функціонування недільних шкіл, а вся його роль у цій справі зводилась до їх фінансування. А організаційний момент у проведенні навчання, контроль над навчальним процесом належав духовенству, тобто церкві. Що ще раз засвідчило про контроль над навчанням з боку православної церкви, яка в царській Росії виконувала функцію ідейного підґрунтя для самодержавства.

Проте, Товариство на цьому не зупинилося і на 1901 р. існувало уже 5 недільних шкіл. Причому, 2-і були чоловічі і 2-і жіночі, а одна – з двома відділеннями: чоловічим і жіночим. Одна школа розміщувалась в жіночій тюрмі і заняття в ній відбувались по буднях, але також один раз у тиждень. Усього ж за рік недільні школи Київського товариства грамотності відвідувало 750 учнів, 518 чоловіків та 232 жінки, навчання з якими проводили 96 учителів [7, с.116].

У 1904 р. школи були закриті. За висновками Київського окремого цензора, недільні школи Київського товариства грамотності мали негативну спрямованість. А самі навчальні заклади у своїй діяльності виходять далеко за межі законності. Такі висновки він зробив, ознайомившись із звітом про діяльність недільних шкіл у 1900-1903 рр. Зокрема, цензор повідомляв, що на уроках учні писали твори на невідповідних темах, як наприклад, про державний устрій Швейцарії, а також читались твори Золя та інші, не затверджені Міністерством Народної Освіти для використання у бібліотеках недільних шкіл. Також зазначалося, що: "При такому напрямку недільних шкіл Київського товариства грамотності, вони політично і морально впливають на своїх учнів, священики, які стоять на чолі школи, очевидно не мають сил і можливості перешкодити згубному характеру діяльності цих шкіл" [11, арк.83, 86, 88].

Загалом, за підрахунками Л. Березівської, діячами Київського товариства грамотності було відкрито 20 недільних шкіл [1, с.123].

Відкриття в лютому 1897 р. Новостроецької недільної школи спонукало діячів Київського товариства грамотності, для покращення управління навчальними закладами, а також для вирішення методичних та організаційних питань, заснувати на засіданні Ради 3 квітня 1897 р. шкільну комісію. Вона була створена з метою вироблення теоретичних і практичних питань, пов'язаних із шкільною справою. На новостворену комісію покладалось наступні завдання: 1) відкриття нових народних училищ; 2) запровадження при народних училищах класів для дорослих; 3) матеріальна допомога учителям; 4) ознайомлення з досвідом роботи провінційних навчальних закладів; 5) підтримка уже існуючих шкіл Товариства грамотності [10, с.25].

Відповідно інструкції, комісія мала складатись з трьох членів Ради та необмеженої кількості членів Товариства. Крім того, з розширенням мережі недільних шкіл, до комісії обов'язково мали входити і завідувачі цих навчальних закладів, а також – учителі. Першим Головою комісії було обрано Д. Ізвєкова. Пізніше, до 1903 р., комісію очолювала завідувача Звіринської недільної школи О. Щербина, а з 1903 р. головував В. Науменко. Під його керівництвом учителі недільних шкіл удосконалювали свою педагогічну майстерність, а його поради педагоги використовували на своїх заняттях. Також за порадою Володимира Павловича учителями Новостроецької і Звіринської недільних шкіл було підготовлено програму з курсу світознавство, а Павлівської – з граматики [1, с.54].

Значної уваги члени, як самої комісії, так і всього Товариства, приділяли методичній розробці різноманітних положень народної освіти. Одним з методів такої діяльності була підготовка та прочитання різноманітних доповідей і рефератів, проведення бесід. Зокрема, протягом 1897 р. В. Науменко проводив бесіди з учителями недільних шкіл на предмет початкового викладання у школі російської граматики. Крім того, Володимир Павлович неодноразово виступав на засіданнях Ради товариства з рефератами. Так, 18 вересня 1897 р. він виступив з доповіддю на тему: "Значення учительських курсів в житті народних училищ". У рефераті автор звернув увагу на становище народного учителя в школі, а також порівняв організацію системи початкової освіти в Росії та в країнах Західної Європи і США. Відзначив важливість курсів для учителів в Сполучених Штатах, зазначивши, що вони розпочали своє існування ще з кінця 1830-х рр. На його думку, вони відіграють важливу роль у духовному розвитку учителів. Що стосується Росії, то курси розпочали своє існування лише наприкінці 1860-х – поч. 1870-х рр. Автор поділився своїм досвідом проведення курсів в Пирятині та Борозні, де він був їх керівником. В. Науменко, зазначає, що учительські курси мають важливе значення, вони дають можливість учителям, перебуваючи в колективі, перейняти енергією, а також любов'ю до своєї справи, що позитивно впливає на життя школи. Крім того, дають можливість учителям набути нових навиків і ознайомитись з новими методами навчання [6, с.137-138].

Значної уваги діячі Київського товариства грамотності приділяли і питанням, пов'язаним з навчанням населення рідною українською мовою. Так, зокрема, В. Науменко на засіданні Ради товариства 27 жовтня 1897 р. зробив доповідь: "Книжкова мова в народній школі і роль в цьому питанні учителя". Доповідач звернув увагу на те, що зазвичай учні народних шкіл розмовляють українською мовою, а книги для навчання – на російській. В. Науменко дійшов висновку, що необхідно приступити до створення абетки, яка б відповідала етнографічним особливостям українського народу, також підготувати хрестоматії для розширення знань і розуміння книжної мови, скласти письмові завдання, які б дали можливість учням розуміти зміст книг [6, с.146-147].

Проте, не тільки В.П. Науменко приділяв значної уваги розробці методичних питань процесу навчання. Так, на засіданні Ради 26 березня 1897 р. Д.П. Ізвєковим був прочитаний реферат "Гігієнічні умови в народних школах Кам'янець-Подільської губернії". Також підготовкою рефератів займалися і учителі недільних шкіл. Зокрема, на одному із засідань шкільної комісії учителем Першої недільної школи Ю.Я. Термен було зачитано реферат про діяльність Тифліської недільної школи.

Діячі Товариства та шкільної комісії не обмежувались лише підготовкою рефератів та доповідей, а знач-

ну увагу приділяли й практичній діяльності. З цієї метою на Загальному зібранні членів Товариства 2 березня 1897 р. було зачитано проект бюро для учителів та учительок. Одна частина членів Товариства (П.Н. Ізвольський, В.М. Скворцов, С.В. Кульженко) вважали, що необхідності в такому бюро немає, адже в Товариство грамотності дуже рідко звертаються учителі за допомогою. Інша частина, зокрема М.Н. Требінська, В.П. Суровцев, Л.С. Струніна, висловлювались за утворення такого бюро. Вказуючи, що в Раді товариства учителі не звертаються, бо не має спеціальної організації для завідування цією справою. Крім того, В.П. Суровцев звернув увагу на те, що в місцевих газетах досить часто поміщаються оголошення про вакансії учителів та пошук ними роботи, а бюро могло б централізувати такі дані. Л.С. Струніна, доводячи необхідність створення бюро, пояснюючи це тим, що за його допомогою буде встановлено зв'язок між Товариством та учителями. Це значно покращить зібрання відомостей про становище освіти в Південно-Західному краї. Після деяких переговорів було вирішено прийняти проект Довідкового бюро учителів.

Основною метою діяльності Довідкового бюро учителів було надання інформації учителям з питань педагогіки та шкільної справи, а також сприяти учителям у пошуках роботи. З цієї метою, членами Педагогічного довідкового бюро створюються спеціальні списки вакансій для учителів, а також тих, кому необхідна робота. Крім того, планувалось, що бюро буде надавати також і довідки для тих, хто бажає отримати освіту педагога. Для управління цією структурною одиницею Товариства створювалась комісія із п'яти членів Ради товариства [10, с.37].

В 1900 р. комісія Довідкового педагогічного бюро складалась з 15 членів, а основна діяльність зводилась до пошуку вакансій для учителів та спроб розширити його діяльність, як центрального довідкового центру Південно-Західного краю. З цієї метою встановлювались чергування членів комісії. Весною чергування відбувались вранці з 12 до 14 год. і ввечері з 18 до 19 год. А восени через відсутність необхідної кількості чергових членів комісії були змушені скоротити графік чергування тільки до вечірніх. Загалом за даний період в Педагогічне бюро звернулось 108 осіб, а запропонованих вакансій було 40. В основному звертались учителі, які проживали в м. Києві – 90 осіб. У свою чергу, вакансій в місті було лише 14, а по губерніях 26. Проте, на жаль, вдалось влаштувати лише 4 особи [7, с.94].

Для досягнення своєї мети та розширення діяльності Посередницького бюро його члени звертались в газету "Киевлянин" для розміщення оголошень про вакансії. Крім того, для налагодження постійного контакту з учителями було розіслано 950 листів з пропозицією увійти в постійні взаємовідносини. Але було отримано лише 75 відповідей, в яких учителі висловлювали бажання розширення діяльності Довідкового бюро, а саме: допомога учительським дітям у здобутті освіти та можливості забезпечення гуртожитком у разі неплатоспроможності батьків; надання матеріальної допомоги учителям шляхом створення каси взаємодопомоги; підняття професійного рівня педагогів за допомогою з'їздів, курсів, створення централізованої бібліотеки тощо. Також була висловлена думка про необхідність створення Товариства взаємної допомоги вчителям.

Після опрацювання листів у комісії Педагогічного бюро, прийнято рішення запросити учителів на початку червня 1900 р. приїхати до Києва та отримати відповіді на запитання, які їх цікавлять, відвідавши засідання шкільної комісії. Таких засідань було п'ять з 2 по 7 червня. Найбільшу активність в наданні довідок взяли Г. Александровський, Н. Биляшевський, А. Леонтович, Т.

Осадчий та ін. Крім довідок, учителів зацікавив пересувний музей і зібрання посібників для освіти, а особливо – підручники з початкового навчання [7, с.96].

Поряд з Педагогічним бюро при Київському товаристві грамотності були створені Зібрання посібників у справі народної освіти та Пересувний музей учбових посібників. Зібрання посібників створювалось з метою концентрації в Київському товаристві грамотності матеріалів, які мають відношення до процесу освіти взагалі та Південно-Західного краю зокрема й можливості користуватися ними всіх, кому це необхідно. За положенням, затвердженим 6 грудня 1897 р., передбачалось комплектувати "Зібрання" періодичними виданнями, брошурами, підручниками, різноманітними збірками законів і постанов у справі народної освіти. Для управління створювався комітет у складі двох представників Ради товариства, а також по одному представникові від шкільної, бібліотечної та видавничої комісії [10, с.28-31].

Як повідомляв керівник комітету з управління Зібранням посібників Д. Ізвеків, на 1 січня 1897 р. колекція складалась із 439 різноманітних книг і брошур на суму близько 150 крб. Протягом 1897 р. надійшло ще цілий ряд посібників, серед яких були сюжети з Біблії, різноманітні малюнки з анатомії та зоології, фізичної географії. В 1900 р. фонд посібників почав комплектуватись виданнями, які давали відомості про книги, що видавались: Журнал Міністерства Народної Освіти, Книжкові Новини, Урядовий Вісник, Вказівник книжкового магазину Вольфа. Також всі книги бібліотеки були переплетені, після чого з них створили сюжети відповіді відповідно до змісту. А в квітні того ж року Зібрання посібників були об'єднані з Музеєм учбових посібників для народної освіти [7, с.97].

Разом з тим, для покращення організації процесу освіти на засіданні Ради товариства 4 березня 1899 р. було прийнято положення про Пересувний музей учбових посібників Київського товариства грамотності. Основною метою діяльності музею було забезпечення сільських та міських шкіл, а також приватних осіб умовами для тимчасового користування наочними учбовими посібниками, історичними та природно-історичними колекціями і картинами для проекційного ліхтаря. Для управління музеєм створювалась комісія у складі трьох представників Ради товариства та необхідної кількості рядових членів організації [10, с.40].

Протягом 1899-1900 рр. комісія, яка завідувала музеєм, провела велику роботу по систематизації каталогів. Зокрема, були приведені в порядок наступні відділи музею: ботаніки, мінералогії, географії, анатомії і фізіології, історії і археології, технології. Крім того, на кінець 1900 р. члени комісії завершили роботу по складанню систематичних каталогів у відділах зоології, фізики і математики. Для видачі предметів музею встановлювалось чергування, а за користування ними брали невелику плату. Так, абонемент на користування всіма матеріалами коштував 8 крб. на рік, відділом фізики – 3 крб., решта ж відділів коштували по 2 крб. Також встановлювалась плата і за одноразове користування предметом у розмірі 1 коп., окрім експонатів з фізики, плата за які встановлювалась 3% від вартості приладів. Проте, для недільних шкіл, міських училищ і денних притулків користування експонатами було безкоштовним. Найбільш активно предмети музею використовували в недільних та приватних школах, гімназіях і міських училищах. Інколи матеріали використовували окремі особи. Найбільшою популярністю користувались матеріали з географічного відділу – 109 замовлень, зоології – 47, анатомії і фізіології – 33, технічного виробництва – 29 [7, с.91].

Станом на кінець 1902 р. комісія по завідуванню музеєм складалась з 28 членів, в тому числі і 3 представники Ради товариства. Як повідомлялось у звіті за 1902 р., діяльність музею в першому півріччі призупинилась. Перш за все, це було пов'язано із нестачею коштів та відсутністю підходящого приміщення. Негативний вплив на діяльність музею мав фактор відсутності голови комісії Н. Біляшевського через хворобу, який 10 жовтня 1902 р. змушений був відмовитись від цієї посади. Незважаючи на труднощі, комісія зуміла розширити кількість відділів музею, заснувавши нові – сільськогосподарський та світлових картин. У результаті такої діяльності на кінець 1902 р. музей складався з наступних підрозділів: фізики, хімії, кристалографія, мінералогія, ботаніка, зоологія, анатомія і гістологія, археологія, географія, технологія, математика, світлові картини [8, с.76-78].

У 1903 р. Пересувний музей переїхав у Народний Будинок Київського товариства грамотності, що значно покращило його функціонування. Адже за проектом Народного Будинку в ньому відводились спеціально збудовані приміщення, в яких поміщались експонати музею. Тому майже увесь рік члени комісії та і всього Товариства присвятили упорядкуванню фондів каталогів цього структурного підрозділу. Крім того, ще одним напрямком діяльності комісії було виготовлення світлових картин під керівництвом В. Хитрого та Н. Коніської. У подальшому кількість членів комісії зростає і на 1 січня 1905 р. їх число досягло 55 осіб. Основну увагу члени музейної комісії у 1904 р. приділяли виданню каталогу по всім відділам музею; проведення екскурсій з ботаніки, біології, сільському господарству та геології; створення нового відділу "Зібрання посібників для наочного навчання"; запрошення майстра (за кошти) виконувати замовлення на діапозитиви [9, с.124].

Таким чином, поширення Київським товариством грамотності початкової освіти та елементарних знань серед населення досягло свого найвищого піднесення в останні десять років існування організації 1897 – 1908 рр. За цей період Товариством було відкрито ряд недільних шкіл, крім того діячі організації доклали максимум зусиль для заснування Пересувного музею наочних посібників, а для допомоги учителям – Педагогічного бюро. З метою покращення організації роботи створювались комісії, які мали відповідати за певні напрями в поширенні початкової освіти. Так, одна за одною виникли шкільна комісія, а також комісії, що відповідали за діяльність Пересувного музею та Педагогічного бюро.

1. Березівська Л.Д. Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.) / Лариса Дмитрівна Березівська. – К.: Молодь, 1999. – 191 с. 2. Гордійчук О. Недільні школи Київського товариства грамотності (1897 – 1904) / Олександр Гордійчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип.1. – С. 252-256. 3. Державний архів міста Києва (ДАМК). – Ф.168 – Оп.1. – Спр.4. 4. Калениченко А. Київське товариство грамотності / Калениченко А., Калениченко Н. // Рідна школа. – 1997. – №12. – С.74-75. 5. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности за 1896 г. – К.: Тип. Тип. Императорского Университета Св. Владимира. Акц. о – в печатного и издательского дела Н. Т. Корчак – Новицкого, 1897. – 43 с. 6. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности за 1897 г. – К.: Тип. С. В. Кульженко, 1898. – 96. 7. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности за 1900 г. – К.: Тип. М. Ивановой, 1901. – 124 с. 8. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности за 1902 г. – К.: Тип. Н.А. Гирич, 1903. – 108 с. 9. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности за 1904 г. – К.: Тип. Императорского Университета Св. Владимира. Акц. О-ва печатного и изд. дела Н.Т. Корчак-Новицкого, 1905. – Разд. Паг. 10. Устав, положения и инструкции Киевского общества грамотности. – К.: Тип.Т. Г. Мейнандера, 1899. – 42 с. 11. Центральный державный исторический архив Украины, м. Київ (ЦДІАК України). – Ф.195. – Оп.1. – Спр.1.

Надійшла до редколегії 25.05.09

Н. Кучменко, асп.

ЛЕГАЛЬНА ТА НЕЛЕГАЛЬНА ЕМІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ПОРТУГАЛІЇ: СУЧАСНІ МЕТОДИ ПІДРАХУНКУ

У статті здійснено аналіз офіційних та неофіційних джерел України, стосовно українських громадян, які виїхали до Португалії.

The analysis in official and unofficial sources of Ukraine in conformity with Ukrainian citizen, who departed to Portugal are analyzed in the article.

Про актуальність проблеми трудової міграції та дослідження її наслідків ніхто вже не сперечається. Про це постійно говорять ЗМІ, представники уряду, міжнародних та державних структур, правозахисники та просто пересічні громадяни, відзнято велику кількість теле- та радіо- передач, а нещодавно створено навіть окремий сайт zarobitchanu.org у мережі Інтернет. Складається враження ніби всі усвідомлюють важливість та небезпеку цього явища, як для України в цілому, так і для кожного її громадянина зокрема. Та все ж, ціла низка запитань залишається не розкритою.

Слід відзначити вагомий внесок у вивчення даної проблеми таких провідних вітчизняних вчених як, Е. Лібанова, О. Малиновська, Н. Марченко, С. Пирожков, О. Піскун, О. Позняк, І. Прибиткова, Ю. Римаренко, В. Трошинський, А. Хомра, та ін. Наукові дослідження цих авторів значно поглиблюють вивчення трудової міграції, дають можливість сформулювати висновки, які в подальшому допоможуть розв'язати міграційні проблеми в інтересах суспільства. Водночас, з різних причин, не існує єдиної думки, з багатьох аспектів досліджуваної проблеми.

У даній статті здійснено спробу на основі джерел та публікацій проаналізувати сучасні методи, які допома-

гають підрахувати кількість "заробітчан", які виїхали з України до Португалії.

Спробуємо акцентувати нашу увагу на головних аспектах проблеми, а також на тих, які до цього часу залишаються дискусійними, а отже й малодослідженими. Перш за все, вони пов'язані з кількісним виміром новітньої трудової міграції.

У сучасних умовах ми маємо статистичні дані щодо руху населення, надані МЗС, Держкомкордоном України та посольствами іноземних держав, акредитованих в Україні. Крім цього, необхідні дані щодо міграційних процесів можуть фіксуватися у вигляді спеціально створених реєстрів, а також вивчатися за результатами різних вибірових обстежень населення. Узагальнені дані про міграцію населення формуються на основі оброблення талонів статистичного обліку, які надходять з органів внутрішніх справ. Вони заповнюються одночасно з адресними листками під час виписки (зняття з реєстраційного обліку) за місцем проживання. Талон статистичного обліку містить основні демографічні та соціально-економічні характеристики мігранта. Аналогічні дані містять талони вибуття [2, с. 14].

Саме за талонами статистичного обліку органи статистики здійснюють обробку даних з питань міждержав-